

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Proměny politického systému Československa v
letech 1938–1989 z pohledu teorií nedemokratických
režimů**

Tomáš Kratochvíl

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Proměny politického systému Československa v
letech 1938–1989 z pohledu teorií nedemokratických
režimů**

Tomáš Kratochvíl

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Naxera

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Děkuji vedoucímu práce PhDr. Vladimíru Naxerovi za odborné vedení mé bakalářské práce.

Obsah

1	SEZNAM ZKRATEK.....	6
2	ÚVOD	7
3	TOTALITARISMUS	11
	3.1 Dvě pojetí totalitarismu.....	11
	3.2 Totalitarismus z pohledu jednotlivých autorů.....	12
4	AUTORITARISMUS.....	18
	4.1 Autoritarismus v pojetí Juana J. Linze	18
5	ČESKOSLOVENSKÝ POLITICKÝ SYSTÉM 1938-1989	23
	5.1 Politický systém tzv. Druhé republiky.....	23
	5.2 Politický systém Protektorátu Čechy a Morava.....	26
	5.3 Politický systém Československa 1945-1948	29
	5.4 Politický systém Československa 1948-1956	34
	5.5 Politický systém Československa 1956-1968	39
	5.6 Politický systém Československa 1969-1989	45
6	ZÁVĚR.....	50
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	54
8	RESUMÉ	57

1 SEZNAM ZKRATEK

ČSL – Československá strana lidová

ČSR – Česká socialistická republika

ČSS – Československá strana socialistická

ČSSD – Československá sociální demokracie

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

NF – Národní fronta

NS – Národní souručenství

NSP – Národní strana práce

SNJ – Strana národní jednoty

SSR – Slovenská socialistická republika

2 ÚVOD

Tématem této bakalářské práce jsou proměny politického systému Československa v období 1938-1989 z pohledu teorií nedemokratických režimů. Toto přes půl století trvající období československých dějin nebylo tichou jednolitou periodou beze změn v politického systému. Jde o velmi dynamickou část historie Československa, kdy se hned několikrát zásadně proměnil politický systém.

Spojujícím faktorem a důvodem, proč zkoumat právě takto časově vymezené období je nedemokratická povaha politického systému, která přišla po dvacetileté demokratické zkušenosti Československa. Zkoumané období lze ohraničit dvěma zásadními historickými událostmi. Počátek lze ztotožnit s 30. zářím 1938 a podpisem Mnichovské dohody, kterou končí demokratická éra tzv. První republiky a začíná období tzv. Druhé republiky. Konec poté značí rozpad komunistického režimu a návrat k demokratickému uspořádání politického systému po listopadových událostech 1989.

Naopak faktorem rozdělujícím období 1938-1989 je na první pohled zřejmá nesourodost. Nelze zkoumat v jednom celku padesát let historie, zvláště pokud na počátku stáli úplně jiní aktéři než na konci, a jediným ze společných rysů je jen nedemokratická povaha, a to k tomu ještě podstatně rozdílná.

Československý politický systém je v letech 1938-1989 často vnímán především neodbornou veřejností velice zmatečně. V médiích se často objevují terminologicky nesprávná označení jednotlivých období, která celou problematiku zlehčují a zmatečnost ještě více prohlubují. Přitom politický systém Československa představuje plejádu typů nedemokratických režimů a lze v něm spatřovat charakteristické znaky od klasického pojetí totalitarismu až po posttotalitní politické režimy.

Tato práce nemá za cíl přinést zcela nové poznatky na poli výzkumu československého politického systému v úhlu pohledu autorů věnujících se nedemokratickým režimům. Svou práci bych chtěl věnovat především zpřehlednění členění a klasifikaci politického systému podle teorií nedemokratických režimů tak, aby jednotlivá období byla jasně vymezena a nedocházelo k promíchávání a zevšeobecňování pojmů ze slovníku problematiky nedemokratických režimů, k paušalizovanému označování rozdílných period československého politického systému 1938-1989 prostým označením totalita či diktatura. Ve své práci se budu snažit potvrdit tezi, že československý politický systém 1938-1989 nelze jednoduše rozdělit na dvě či tři období odlišené například na základě působících ideologií na nacistickou a komunistickou totalitu, nýbrž je potřeba rozpoznat rozdíly mezi samotnými modely nedemokratických režimů a československého politického systému, na jejichž základě lze rozlišit v období 1938-1989 vícero typů nedemokratických režimů.

Celá práce bude rozdělena do dvou hlavních částí. V teoretické části nastíním hlavní vědecké proudy v otázce výzkumu nedemokratických režimů. Vysvětlím a popíši hlavní druhy nedemokratických režimů od klasického pojetí totalitarismu přes autoritativní režimy, až po poměrně novou typologii režimů posttotalitních. Ve druhé části představím rozdělení jednotlivých období československého politického systému a podrobím je klasifikaci podle popsaných teorií nedemokratických režimů a budu se je snažit správně přiřadit k jednotlivým typům.

V teoretické části budu vycházet ze známých teorií klasiků problematiky nedemokratických režimů jako jsou Friedrich s Brzezinským, Arendtová, Sartori, Aron a především Linz, který přispěl propracovanou analýzou autoritativních a posttotalitních režimů, jež jsou pro výzkum československého politického systému stěžejní. Popíši, jakým způsobem se na problematiku nedemokratických režimů dívají jednotliví autoři a pokusím se vystihnout shody a rozdíly mezi nimi.

První část bude rozpracována především tak, aby byla dobrou teoretickou základnou pro druhou část.

Ve druhé části práce rozdělím československý politický systém 1938–1989 na části vhodné pro aplikování některého z modelů nedemokratického systému. Některé etapy a přechody z jednoho typu politického systému na jiný budou ohraničeny jasně určenou historickou událostí, u jiných přechody nepůjdou přesně vymezit a bude se jednat o delší časový úsek, v němž ke změně typu systému dojde. Etapa ohraničená koncem září a polovinou března 1938 bude představovat první období, charakteristické krachem demokracie a odklonem politického systému od demokratického uspořádání, nazývané Druhá republika. Druhé období, probíhající od začátku okupace českých zemí německou armádou v březnu 1938 až po opětovné osvobození v květnu 1945, bude představovat částečně vnucený politický systém zvenčí s názvem Protektorát Čechy a Morava. Třetí etapa bude vymezena osvobozením Československa a únorovými událostmi 1948, které se staly symbolickou tečkou nad převzetím politického mocenského monopolu komunistickou stranou a přebudování politického systému k jejímu obrazu. Čtvrtá etapa bude probíhat v duchu snah komunistů o vybudování totalitního státu. Toto období jsem vymezil do roku 1956, přestože změny vedoucí k přechodu politického systému byly postupné a jen těžko, ač symbolicky, je lze vyznačit jasnou historickou událostí. Pátá etapa se vyznačuje vývojem politického systému k postupné liberalizaci tehdejších poměrů, která byla násilně přerušena vpádem vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR v srpnu 1968. Následující šesté a poslední období započaté po srpnové okupaci a charakteristické komunistickou politikou normalizace a konsolidace politické situace v sobě skrývá postupný vývoj, který je zakončen náhlým pádem komunistického režimu ke konci roku 1989.

V teoretické části budu využívat dostupnou českou i cizojazyčnou literaturu věnující se otázce nedemokratických režimů. Budu čerpat z děl řad jak českých, tak zahraničních odborníků. Vzhledem k povaze politického systému ve

vymezeném období Československa je pro moji práci klíčový výzkum Juana J. Linze, který rozlišuje ve své knize *Totalitarian and authoritarian regimes. With a major new introduction* celou škálu autoritativních režimů včetně režimů posttotalitních a ve své společné studii s Alfredem Stepanem *Problems of Democratic Transition and Consolidation* vyčleňuje posttotalitarismus jako svébytný typ nedemokratického politického systému aplikovatelného na komunistické země střední a východní Evropy. Ve druhé části práce, popisující charakter konkrétních období, použiji dostupnou literaturu historiků a politologů věnujících se jednotlivým etapám československé historie a politického systému.

3 TOTALITARISMUS

Otázka totalitarismu vyvolala v dějinách politické vědy obrovskou debatu a potřebu mnoha autorů nabídnout svá vysvětlení a teorie tohoto fenoménu. Ale nebyli to pouze političtí vědci, kteří měli potřebu se totalitarismu dotknout, nýbrž také další intelektuální vrstvy prostoupené celou společností. A tak otázku totalitarismu najdeme zpracovanou i v literatuře, jako tomu je u George Orwella a jeho knižním románem *1984* (Říchová 2000: 225). Ale lze jmenovat i další, z řad spisovatelů Jevgenije Zamjatina a Alexandar Solženicyna, z řad publicistů původně prosovětsky smýšlejícího Andrého Gideho či Jiřího Weila, kteří popsali své zkušenosti nabyté v Sovětském svazu, a přispěli tak k rozšíření literatury zabývající se otázkou totalitarismu (Balík – Kubát 2004: 39 – 40).

K použití a vynalezení slova totalitní či totalitarismus lze podotknout, že u autorů nenajdeme shodu na názor kdy, kdo a při jaké příležitosti tyto termíny poprvé použil. Nicméně kořeny směřují k italskému fašismu a jménům Giovanni Gentile a Benito Mussolini, kteří tato či podobná slova používali ve spojení s fašismem a formou vlády, které chtěly dosáhnout (Říchová 2000: 226). Mussolini konkrétně použil termín *totalitarieta* ve svém projevu z 25. června 1925 k charakteristice žádaného politického režimu a jako opak stavu fragmentované společnosti *frammentarieta*. Zatímco u italských fašistů a Mussoliniho jsou tyto a příbuzné termíny používány v pozitivních konotacích, postupem času a během druhé světové války se termín ustálil jako očerňující označení států Osy (Dvořáková – Kunc 1994: 38). Jak ovšem uvádí ve své knize Balík s Kubátem (2004: 22), totalitarismus coby hanlivé označení používají odpůrci proti fašismu a politickým praktikám Mussoliniho v Itálii už počátkem 20. let 20. století.

3.1 Dvě pojetí totalitarismu

Jakožto politický model je totalitarismus spojován až s pokusem popsat nacismus a bolševismus. V postupech a názorech jak vnímat totalitarismus lze

vysledovat mezi vědci dvě hlavní názorové skupiny. Jedna z nich, reprezentována J. L. Talmonem, E. H. Carrerem, K. R. Popperem a českým zástupcem V. Čermákem stála za názorem, že v různém období dějin lze sledovat ve společnostech prvky totalitarismu (starověká Sparta, jakobínská Francie, kalvínovská Ženeva), a že totalitarismus je starý jako lidstvo samo a jeho charakteristické prvky patří k té horší stránce lidské povahy (Balík – Kubát 2004: 24). Jak tvrdí Vladimír Čermák ve svém díle *Otázky demokracie* (1992: 110): „Již Platónova známá analýza tyrannis, jež podle mého názoru představuje nejlepší filozofický a sociologický výkon svého druhu, je dostatečným průkazným svědectvím, že svět se od doby Sokratovy a Platónovy příliš nezměnil.“ Tímto tvrzením reprezentujícím historicitu totalitarismu Čermák tvrdí, že Platónovo pojetí tyrannis v jeho díle nemůže být pouhým filozofickým výplodem, nýbrž jde o popis v tu dobu existující reality.

Druhou skupinou vědců, stojících proti právě představené, je skupina tvrdící, že totalitarismus se zrodil až s proměnou a vývojem společnosti v moderní společnost 20. století, neboť dříve nemohly být totalitní snahy vládců naplněny, protože jim to neumožňovaly technické nástroje. Až moderní svět přinesl s sebou vymoženosti umožňující proniknout do nitra člověka, pokusit se ovládnout jeho vědomí a získat si tak jeho plnou loajalitu (Říchová 2000: 226). Takto uvažující skupinku modernistů mohou reprezentovat díla autorů jako jsou Giovanni Sartori, Hannah Arendtová nebo Juan José Linz (Balík – Kubát 2004: 24 – 25).

3.2 Totalitarismus z pohledu jednotlivých autorů

Zástupci amerického výzkumného proudu Joachim Friedrich a Zbigniew Brzezinský nicméně přišli jako první s pokusem teoretického vymezení charakteristických bodů pro totalitní systém. Ve svém společném díle *Totalitní diktatura a autokracie* dospěli ke katalogu šesti základních charakteristik totalitního režimu:

- 1) Oficiální ideologie celospolečensky přijímaná a akceptovaná.

- 2) Jedna masová politická strana ve většině případů v čele s jedním politickým vůdcem, strana je hierarchicky organizována a stojí nad státním aparátem nebo je s ním propojena.
- 3) Monopol na kontrolu a ovládání ozbrojené moci.
- 4) Monopol na kontrolu prostředků masové komunikace.
- 5) Propracovaný systém fyzické a psychologické kontroly společnosti prostřednictvím policie s využitím teroristických postupů.
- 6) Centrálně plánované a řízené hospodářství a kontrola veškeré ekonomiky vůbec. (Balík – Kubát 2004: 36 – 37; Říchová 2004: 228 – 229)

Těchto šest bodů položilo základ pro rozvoj dalšího výzkumu totalitarismu a stalo se velice nosným základem pro mnohé autory při výstavbě dalších teorií, nicméně setkáváme se taktéž s poměrně značnou kritikou tohoto konceptu. Za jednu z nejoprávněnějších považují kritiku týkající se otázky vzniku a zániku totalitního režimu podle tohoto pojetí. Jejich vymezení charakteristických bodů nedává prostor pro vysvětlení vývoje takového režimu, neodpovídá na otázky, co bylo před ním a co bude po něm. Totalitní režim buď pouze je a nebo není (Dvořáková – Kunc 1994: 41).

G. Sartori se svým příspěvkem k problematice totalitarismu může zakrýt mezeru vyčítanou Friedrichovi a Brzezinskému, týkající se absence popisu vývoje, vzniku a konce totalitního režimu. Sartori předkládá tvrzení, že každý nový režim včetně totalitního postupem času ztrácí ze svého původního nasazení. Prochází vývojem a procesem rutinizace, kdy sice může ztrácet na síle bezohledný teror a čistky uplatňované v počátcích, ovšem neznamená to, že by už nešlo o totalitarismus (Sartori 1993: 201). Sartori tak upozornil na fakt, že všechny politické systémy se nezrodí z ničeho, ale procházejí svým vývojem. Při fázi prosazování jsou ochotny používat tvrdé praktiky jako teror, vyhlazovací

tábory, a i přes skutečnost, že v další stabilizační fázi režimu se tyto jevy mohou zmírnit či vytratit, totalitární povaha režimu se nemění.

Sartori je ale zajedno s Friedrichem a Brzezinským, že je potřeba na totalitarismus nahlížet jako na specifikovaný politický systém a nikoli jako na myšlenku starou jako samotné lidstvo. Tímto přístupem se řadí mezi modernisty v otázce totalitarismu. K modernímu pojetí totalitarismu se Sartori přihlásil svým tvrzením, že definovat totalitarismus lze jen tehdy, pokud bude používání tohoto pojmu vyhrazeno pouze novému, současnému fenoménu a pokud se budeme pohybovat pouze ve sféře sémantiky toho, co totalita zdůrazňuje, k čemu obrací pozornost (Sartori 1993: 198). Technologický pokrok vnímá Sartori jako faktor, bez kterého by moderní totalitarismus nemohl fungovat, stejně tak ideologizaci politiky, kterou přirovnává k politickému náboženství s vše vysvětlujícím obsahem. Ve svém druhém doporučení zdůrazňuje význam slova totalitarismus a potřebu rozlišovat kdy a za jakých okolností termín použít. Pro Sartoriho je totalitarismus označení pro uvěznění celé společnosti uvnitř státu, všude pronikající politické ovládnutí všeho, včetně nepolitického života člověka (Sartori 1993: 199).

Pro účinné použití pojmu totalitarismus doporučuje Sartori použití tzv. pólového typu. To znamená umístit totalitarismus na konec osy, na jejímž opačném konci stojí demokracie. Odpadá tak problém s tím, že skutečné režimy nikdy nebudou naplňovat všechny body totalitarismu, budou se v určité míře pouze umísťovat na osu k čistému totalitarismu. Někdy blíže, někdy dále. Takový model nám nevyřeší pouze problém s naplňováním charakteristik totalitarismu, nýbrž také otázku vývoje politického systému, kdy v různých obdobích je možno s tím samým nedemokratickým politickým systémem na ose hýbat, přibližovat, či ho oddalovat od ideálního pólového typu. Rozhodně, jak upozorňuje Sartori, se tím neztratí všechny otázky a problémy. Například obrovský prostor mezi dvěma póly, totalitarismem a demokracií, není rozhodně

zaplněn pouze režimy chovající se totalitárně či demokraticky (Sartori 1993: 202-203).

Ve srovnání Sartoriho s Hannah Arendtovou, další autorkou chápající totalitarismus jako vykonávání politické moci, lze nastínit určitý rozdíl. Zatímco Arendtová klade velký důraz při zkoumání totalitarismu na uplatňování teroru v politickém systému, Sartori poukazuje na to, že v určitých stádiích režimu nemusí docházet k uplatňování teroru. Samozřejmě připouští, že uplatňování teroru je pro totalitní režimy jev častý, nicméně má původ patologický a nikoli fyziologický (Sartori 1993: 200). Pro Arendtovou je totalitní teror prostředkem totalitního systému, jak člověku sebrat prostor potřebný pro svobodu člověka. Činí tak spojováním lidí v jednoho ohromného člověka, čímž zničí prostor, v němž se jednotlivec může svobodně pohybovat (Arendtová 1996: 628 – 629).

Dalším z významných autorů, který ve svém díle podobně jako Arendtová věnuje poměrně významný prostor teroru jako jednomu ze základních definičních znaků totalitarismu, je Raymond Aron. Teror rozděluje na tři typy a demonstruje jeho používání v praxi na sovětském příkladě a v různých etapách dějin. Za první typ teroru označuje situaci, kdy jsou odstraňováni členové a zástupci konkurenčních politických stran či uskupení. Za druhý typ považuje období, kdy na řadu ve vyřizování si účtů přijdou ty společenské vrstvy, které jsou označeny třídními nepřáteli, v případě sovětského příkladu, například kulaci. Třetí situací je teror namířený proti samotným členům vládnoucí strany. Zatímco první dva příklady Aron označuje za rozumě vysvětlitelné, ovšem bez soudu nad jejich legitimitou či nelegitimitou, třetí typ teroru považuje za udivující a nejnenormálnější (Aron 1993: 152 – 154). Další základní prvky fenoménu totalitarismu vymezuje:

- „1) Fenomén totalitarismu patří k režimu, který poskytuje jedné straně monopol na politickou činnost.

- 2) Monopolní strana je vedena nebo vyzbrojena ideologií, které přikládá absolutní autoritu a která se v důsledku toho stává oficiální státní pravdou.
- 3) K šíření této oficiální pravdy si pak stát vyhrazuje dvojí monopol, monopol prostředků násilí a monopol prostředků přesvědčování. Všechny komunikační prostředky, rádio, televize, tisk, jsou řízeny a ovládány státem a těmi, kdo ho zastupují.
- 4) Většina ekonomických a profesních aktivit je podřízena státu a stává se jistým způsobem součástí státu samého. Protože stát je neoddělitelný od své ideologie, je většina ekonomických a profesních aktivit zbarvena oficiální pravdou.
- 5) Protože všechno je státní činnost a protože každá činnost je podřízena ideologii, je chyba, které se někdo dopouští v ekonomické nebo profesní činnosti, současně chybou ideologickou. Odtud vyplývá nakonec politizace, ideologické přehodnocení všech možných chyb jednotlivců a jako závěr teror policejní i ideologický.“ (Aron 1993: 158)

Zajímavým poznatkem u R. Arona je skutečnost, že na rozdíl od charakteristik ostatních autorů je téměř ve všech jeho bodech zahrnuta ideologie, které přikládá velkou váhu. Nakonec i teror dělí na policejní a ideologický, přičemž právě teror ideologický zahrnuje společně s monopolem strany mezi dvě základní prvky definice totalitarismu (Aron 1993: 158).

Teorie totalitarismu by se neobešla bezesporu bez J.J. Linze, významného zástupce výzkumu nedemokratických režimů, na jehož dílo a výzkum se budu obracet i v dalších částech své práce. Na tomto místě představím jeho pohled a charakteristiku totalitních systémů. Stanovil tři definiční body, které by systémy označovány za totalitní měly splňovat:

- 1) Monistické, ale ne nutně monolitické centrum moci, přičemž pluralismus existujících institucí či skupin odvozuje svoji legitimitu

z onoho centra, je jím zprostředkováván a je spíše politickým výtvořem než předešlým výsledkem dynamiky společnosti.

- 2) Exkluzivní, autonomní a víceméně intelektuálně rozpracovaná ideologie, se kterou se vládnoucí skupiny nebo vůdce a vedoucí strana identifikují a která je užívána jako základ pro politiku a manipulaci obyvatel. Ideologie jde za konkrétní program či hranice legitimní politické akce, aby mohla poskytnout konečný význam smyslu dějin a interpretaci sociální reality.
- 3) Občanská participace a aktivní mobilizace politických a kolektivních společenských úkolů je povzbuzována, vyžadována, odměňována a směřována prostřednictvím jedné strany a mnohých monopolních vedlejších organizací. Pasivní poslušnost a apatie, ústup do role trpného předmětu, tolik charakteristická pro autoritativní režimy, je vládci považována za nežádoucí. (Linz 2000: 70)

4 AUTORITARISMUS

Pojem autoritarismus, jak tvrdí Sartori (1993: 187), je společně s totalitarismem výrazem vzniklým až po první světové válce a novějším než pojmy tyranie, despotismus, autokracie, absolutismus a diktatura. Jeho původ je odvozen od autority. Od slova, které ve svém původním znění rozhodně neneslo a ani dnes by nemělo mít pejorativní význam. I přesto, že autoritarismus vychází ze slova autorita, jejich význam může být od sebe velmi vzdálen.

Autoritarismus na svém počátku byl vynálezem fašistů, a byl vnímán jako název pro politický systém, který ve státě obnovuje autoritu v důsledku špatně fungující demokracie. Naopak demokratické státy přijaly tento termín negativně a označovaly tím režimy zneužívající autoritu k potlačování svobody. Sartori tak dochází k závěru (1993: 191), že autorita, která neuznává svobodu, je autoritarismus. Z toho vyplývá jeho charakteristika autoritativních politických systémů jako takových, které potlačují, omezují, či se snaží úplně smazat jakýkoli prostor pro svobodu.

Žádná vědecká činnost v této oblasti výzkumu by se zřejmě neobešla bez reflexe přínosu analýzy nedemokratických, především autoritativních režimů od amerického politologa Juana J. Linze. Jeho činnost v této oblasti byla tak závažná a přelomová, že se mnozí shodují, že výzkum nedemokratických režimů lze rozdělit na období před Linzem a po Linzovi (Balík – Kubát 2004: 50).

4.1 Autoritarismus v pojetí Juana J. Linze

Definice autoritativních režimů od tohoto významného politologa vznikla na základě poznatků z příkladu Frankova Španělska, nicméně byla aplikována i v dalších případech nedemokratických režimů Řecka, Portugalska a zemí Jižní Ameriky, což prokázalo její univerzálnost (Dvořáková – Kunc 1994: 50). Definice popisuje autoritativní politické systémy jako ty, ve kterých existuje limitovaný, ale nikoli odpovědný pluralismus, bez vypracované a vůdčí ideologie,

ale s charakteristickou mentalitou. V systémech také neprobíhá extenzivní ani intenzivní politická mobilizace, s výjimkou některých vývojových období. V těchto režimech vůdce nebo malá skupina vykonává moc ve formálně špatně definovaných, ale rozeznatelných hranicích (Linz 2000: 159). Ve výše představené definici autoritativních režimů autor používá tři základních termínů, které jsou pro určení typu režimu stěžejní, a je potřeba si je proto blíže představit. Jedná se o termíny: limitovaný pluralismus, mentalita versus ideologie, politická mobilizace.

Limitovaným pluralismem se autoritativní režimy liší od totalitních tím, že společenské i politické organizace nemusí být bezprostředně podřízené jedinému mocenskému centru, zároveň je zde ale patrný rozdíl s neomezeným pluralismem soutěživých demokratických politických systémů. V limitovaném pluralismu režim toleruje existenci jiných organizací různého typu, ale jen za předpokladu, že se nestaví proti samotné podstatě režimu a jsou loajální. Zároveň se v režimu mnohem častěji objevuje pluralita v oblastech ekonomických či sociálních, nežli v politických. Politický pluralismus je režimem institucionalizován a je limitně určeno, které skupiny mohou působit a které nikoli, ať už fakticky, či podle práva. Stejně jako v totalitních režimech se v autoritarismu v některých případech můžeme setkat s jednou politickou stranou, která má monopol na moc, ovšem na rozdíl od totalitarismu to může být monopol pouze zdánlivý a strana není ve skutečnosti tak jednotnou a disciplinovanou skupinou (Linz 2000: 160 – 162).

Otázka existence ideologie nebo mentality v nedemokratickém režimu je dalším rozdílem, který charakterizuje a odlišuje autoritativní režimy od totalitních. Nejdříve si oba pojmy vysvětleme. Ideologie je podle Linze systém myšlení obsahující určitý intelektuální obsah, její znění je pevné, často má písemnou formu a směřuje do utopistické budoucnosti. Oproti tomu mentalita je postavena spíše na emocích, nevyznačuje se přesně danou podobou a může se měnit. Její odkaz se obrací do minulosti a apeluje na přítomnost. Režim

propaguje především hodnoty jako jsou vlastenectví, pořádek, ekonomický rozvoj apod. (Linz 2000: 162 – 165).

Stejně jako mentalita se vymezuje a stojí podle Linze na odlišném konci než ideologie, tak politická apatie stojí proti politické mobilizaci. Podle stupně, jak který autoritativní režim používá politickou mobilizaci, nebo naopak jde cestou depolitizace společnosti, určujeme jeho typ. Některé autoritativní režimy, které vznikly za situace boje proti jasně definovanému nepříteli, například při národněosvobozeneckém hnutí, využívaly mobilizace svých stoupenců. Oproti tomu autoritativní režimy, vzešlé z nefungujících rozhádaných demokracií, využívají depolitizace a politické apatie společnosti, která je pro obyvatelstvo v podstatě úlevou po předcházejícím období (Linz 2000: 165 – 168).

Na základě zmíněných tří proměnných faktorů vystavěl Linz typologii autoritativních režimů, které se od sebe liší podle různých kombinací odlišných stupňů, které režimy v ukazatelích limitovaného pluralismu, mentality a politické mobilizace dosahují. Autor původně rozlišil sedm druhů autoritativních režimů:

- 1) Byrokraticko-militaristické autoritativní režimy
- 2) Organicko-etatistické autoritativní režimy
- 3) Mobilizační autoritativní režimy v postdemokratických společnostech
- 4) Postkoloniální mobilizační autoritativní režimy
- 5) Rasové a etnické demokracie
- 6) Defektní a pretotalitní autoritativní režimy
- 7) posttotalitní autoritativní režimy

(Linz 2000: 184 – 253)

Tato klasifikace nemusí být konečná, Linz poukazuje na další možné rozdílnosti uvnitř samotných druhů nedemokratických režimů, a představuje tak další členění těchto typů. Zastavím se především u jeho členění posttotalitních

autoritativních režimů, které je pro tuto práci nejpodstatnější. Posttotalitní autoritativní režimy dále rozděluje na:

- 1) Kvazi-totalitní režimy
- 2) Konzultativní posttotalitarismy
- 3) Kvazi-pluralistické posttotalitarismy
- 4) Demokratizující se a pluralistické posttotalitarismy
- 5) Anarchické posttotalitarismy

(Linz 2000: 253 – 261)

Je potřeba zmínit, že tato původní Linzova klasifikace byla jím samým přehodnocena a společně s Alfredem Stepanem vyčlenili v knize *Problems of Democratic Transition and Consolidation* typ posttotalitních autoritativních režimů a zařadili ho mezi samostatné nedemokratické politický režimy vedle totalitního, autoritativního a sultanistického. Linz se Stepanem shledali poměrně významné rozdíly v otázkách pluralismu, ideologie a mobilizace mezi posttotalitarismem, totalitarismem a autoritativním režimem. Nelze přehlédnout větší míru ekonomického a společenského pluralismu v podobě druhé ekonomiky či druhé kultury v posttotalitních režimech na rozdíl od těch totalitních. Zároveň lze stěží srovnávat míru posttotalitního pluralismu s úplnou absencí politického pluralismu, a s limitovaným pluralismem autoritativních režimů. Ideologie trpí v těchto režimech ztrátou důvěry společnosti a stává se utopií více než reálným cílem. Masivní politická mobilizace postrádá dřívější nadšení obyvatelstva a stává se především povinností. Členové vedoucí strany, dříve zapálení ideologičtí dogmatici, jsou najednou mnohem častěji kariéristy a oportunisty (Linz – Stepan 1996: 42 – 45).

Analýzu nedemokratických režimů J. J. Linze, s přihlédnutím na rozpracovanost dělení autoritativních režimů a vyčlenění samostatných posttotalitních režimů, shledávám jako nejvhodnější pro potřeby zkoumání československého politického systému 1938-1989. Bezesporu nelze zatajit existenci dalších autorů a jejich pokusů o rozpracování tématu nedemokratických

režimů. Příkladem může být Merkelova typologie nedemokratických režimů, která v ledasčem navazuje a využívá poznatků J. Linze a snaží se o ještě kvalitativnější a kvantitativnější analýzu, která by nezanechávala prostor pro výjimky a odchylky od stanovené typologie (Balík 2003: 279).

5 ČESKOSLOVENSKÝ POLITICKÝ SYSTÉM 1938-1989

Československý politický systém v období 1938-1989 prošel mnoha změnami, které se přirozeně odrazily v podobě a charakteru samotného politického režimu. Jak je nastíněno v úvodu, nelze zkoumat periodu dlouhou více než 50 let, aniž bychom ji nerozdělili do částí reflektujících podstatné změny politického modelu. Základní dělení jsem se rozhodl určit tak, jak ho pojali pánové Balík, Hloušek, Holzer, Šedo, ve své studii *Politický systém českých zemí 1848-1989* (2003: 17 – 18). Československý politický systém v období 1938-1989 jsem podle toho rozdělil na pět základních celků:

- 1) Období 1938-1939 – autoritativní model
- 2) Období 1939-1945 – nacionálně socialistický model
- 3) Období 1945-1948 – defektní pretotalitní model
- 4) Období 1948-1956 – komunistický totalitní model
- 5) Období 1956-1989 – posttotalitní model

Důležité je upozornit, že takovéto dělení není konečné a především u posledního nejdelšího období lze rozeznávat rozličné podoby posttotalitního režimu, které v příslušné kapitole blíže představím.

5.1 Politický systém tzv. Druhé republiky

Období tzv. Druhé republiky je ohraničeno na jedné straně Mnichovskou konferencí ze 30. 9. 1938 a na straně druhé vytvořením samostatného Slovenského státu, okupací zbytku území českých zemí německou armádou a vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava v polovině března 1939. S přihlédnutím na poměrně krátké trvání a náhlé přerušení této epizody v československých dějinách nelze jednoznačně určit politický typ režimu. Nicméně lze v tomto období vyzorovat tendence odvrácení od předešlého liberálně demokratického modelu a jeho standardů a příklon k autoritativním prvkům (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 83 – 84). Tuto skutečnost

potvrzuje sám fakt, že politické zřízení po Mnichovské konferenci bylo oficiálně nazýváno autoritativní demokracií (Rataj 1997: 32).

Nastolení nové autoritativní demokracie lze spatřovat v několika zásadních snahách o změny v rámci samotné ústavní struktury státu. Krátce po Mnichovské konferenci, jejímž rozhodnutím Československo ztratilo zhruba jednu třetinu obyvatelstva a 30% své původní rozlohy (Rataj 1997: 12), vyhlásily slovenské politické špičky autonomii Slovenska, které ochromený státní aparát nedokázal vzdorovat. Tento autonomní počín následovaly i separatistické tendence, které vyvrcholily v březnu 1939 vyhlášením samostatného Slovenského státu, ovšem podřízeného německému nacistickému režimu a následujícímu jeho totalitní model. K rozpadu ústavní struktury patří také rozbití demokratických politických institucí, počínaje funkcí prezidenta republiky, kterou 5. října opustil představitel liberální parlamentní demokracie Edvard Beneš (Cabada 2007: 46 – 47) a následováno parlamentem, jehož význam měl být omezen.

Omezení parlamentu mělo proběhnout pomocí zmocňovacího zákona, který by odevzdal zákonodárnou moc do rukou vlády. Takto koncipovaný zmocňovací zákon byl přijat na půdě obou komor parlamentu v polovině prosince 1938. Zmocňovací zákon vkládal formálně velkou moc do rukou nového prezidenta Emila Háchy. Ten mohl vládnout pomocí dekretů, ale jeho praktická závislost na vládě, která mu předkládala návrhy a s vydáváním dekretů musela souhlasit, dávala hlavní zákonodárnou iniciativu právě jí. Zároveň zmocňovací zákon zrušil možnost vyslovení nedůvěry vládě, ta přestala být závislá na parlamentu a její podoba závisela pouze na prezidentovi. Platnost těchto omezení měla být přechodná na dva roky, mnozí však věřili, že jde pouze o opatření v řádu měsíců do dalších parlamentních voleb, a možná i proto pro omezení parlamentního politického modelu mnozí poslanci hlasovali (Gebhart – Kuklík 2004: 108 – 109).

Součástí modelu autoritativní demokracie se stalo také podstatné zjednodušení stranického systému. Kolaps uspořádání Československa mnozí viděli v nejednotnosti politických sil a rozdrobenosti stranického spektra. S novým politickým systémem měly přijít i nové politické strany a zjednodušení politických poměrů. K tomu mělo dojít rozpuštěním stávajících stran a spojením podobně politicky smýšlejících skupin do několika celků, pokud možno do jedné celonárodní vládnoucí strany a loajální opoziční strany (Gebhart – Kuklík 2004: 50 – 51). Toto přání bylo naplněno, kolem konzervativního kruhu předsedy agrárníků R. Berana se zformovala Strana národní jednoty, jejímž předsedou se stal právě Beran, který obsadil taktéž křeslo předsedy vlády. Beranova koncepce přechodu k autoritativnímu režimu počítala se stále ještě silně zakořeněným demokratickým podvědomím občanů, a protože významná předmnichovská politická síla, sociální demokracie, se nehodlala do nově vzniklé SNJ integrovat, bylo třeba vytvořit druhou politickou organizaci zachovávající iluzi demokracie. Představitelé sociální demokracie přistoupili na vznik Národní strany práce, ve které by se sociálně demokratičtí politici mohli angažovat. Role obou stran byly striktně vymezené, SNJ jako vládnoucí strana a NSP coby loajální a spolupracující opozice (Rataj 1997: 34 – 35). Dalším krokem, který měl zajistit redukci stranického systému, byla vládní nařízení z prosince 1938, dávající vládě možnost rozpustit takové politické strany, které by podle jejího uvážení narušovaly chod státu (Gebhart – Kuklík 2004: 109).

Jak jsem již nastínil, autoritativní demokracie jako výtvar konzervativních politiků neměla dlouhého trvání potřebného pro vývoj do konečného stavu, podle kterého by se dal přesně politický systém Druhé republiky charakterizovat. Proto lze najít rozdílné názory politologů a historiků o směřování režimu. Jedni vidí ve změně a potlačení liberálně demokratického modelu pohyb k cíli v podobě totalitního systému, jiní spatřují nové formování rozbité republiky do podoby autoritativního režimu se specifickými znaky (Cabada 2007: 47 – 48). Zástupcem názoru, že Druhá republika šla vstříc totalitnímu politickému zřízení, je mimo jiné Jan Rataj, který naznačuje tuto myšlenku ve své knize *O autoritativní*

národní stát. K totalitarizaci politického systému mělo podle něj docházet po oddělených etapách (Rataj 1997: 34 – 35), a pouze z důvodu krátkého trvání Druhé republiky nedošlo k jejímu naplnění, a lze pozorovat pouze totalitní tendence. Otázkou je, zda vůbec byla cílem totalitarizace společnosti a nešlo spíše o přestup k autoritativnímu uspořádání. K tomuto tvrzení přispívá fakt, že spousta atributů totalitarismu je možné na tomto příkladu spatřovat jen slabě a nebo vůbec. Z definičních znaků totalitarismu v systému chyběla existence oficiální vše vysvětlující ideologie či uplatňování teroru pomocí tajných ozbrojených složek. Slabě a nedostatečně byl zastoupen pokus o existenci jediné masové politické strany, neobjevovala se zásadní snaha státu o zásahy do ekonomiky a soukromého vlastnictví a další. V tomto ohledu lze odmítnout obraz období Druhé republiky jako systematicky prováděné přede hry před nadcházejícím nacionálně socialistickým modelem totalitního typu (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 84).

Pod Linzovou optikou nedemokratických režimů lze politický systém Druhé republiky zařadit mezi autoritativní režimy, přičemž pro tento příklad lze využít podtyp mobilizačního autoritativního režimu v post-demokratické společnosti (Linz 2000: 217 – 227). Tento model se vyznačuje důrazem na pragmatičnost vládnutí ve spojení s nahrazením předešlého demokratického uspořádání.

5.2 Politický systém Protektorátu Čechy a Morava

Konec Druhé republiky v podobě okupace českých zemí německými vojsky a vytvoření Protektorátu Čechy a Morava znamenal další proměnu politického systému na obsazeném území. Ačkoli by se mohla sledovat v nedemokratickém vývoji jistá posloupnost a návaznost na předchozí politický systém, proměna proběhla především zásahem zvenčí a znamenala pokus o aplikaci totalitního modelu vnuceného nacistickým Německem (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 98). Toto období vymezuje obsazení zbytku českých zemí

15. března 1938 a obnovení Československa koncem měsíce dubna 1945. Nabízela by se možnost výběru i jiných dat a klíčových událostí pro obnovu Československé republiky, nicméně dubnové datum spjaté s přijetím Košického vládního programu a utvořením Vlády národní fronty, která zároveň mohla působit na československém území, beru jako mezník konce německé nadvlády a samotného protektorátu, i přesto, že zásadní obrysy podoby obnovené republiky byly dohodnuty už dříve, a zároveň stále nebylo osvobozeno celé území předmnichovského Československa (Vodička 2007: 56).

Otázka ústavního uspořádání nově vzniklého celku v březnu 1938 s sebou přinesla nejasnosti. Nejednalo se totiž o klasické pojetí protektorátu, tak jak jej do té doby znala terminologie mezinárodního práva. Protektoráty charakterizovaly v praxi přes odlišné podoby dva hlavní znaky. Prvním znakem bylo, že vznikaly v drtivé většině smlouvou. Druhým znakem byla skutečnost, že i přesto, že protektorát byl vnímán jako území se zmenšenou suverenitou, přeci jen si nějakou zachoval a jeho území neztratilo zcela mezinárodněprávní subjektivitu. Zatímco nacisty vytvořený Protektorát Čechy a Morava vznikl výnosem vydaným Hitlerem, šlo tedy o vnitrostátní akt a nikoli mezinárodní smlouvu. Stejně tak mezinárodněprávní subjektivita Protektorátu byla okupanty odmítnuta a území zbytku českých zemí fakticky považovali za patřící k Německu, i přesto, že oficiálně výnos o zřízení Protektorátu vlastní mezinárodněprávní subjektivitu nevyklučoval. Protektorát Čechy a Morava ve skutečnosti připomínal spíše typ vazalského státu nebo dokonce provincií Německa s určitými specifikami odlišnými od zbytku říše (Maršálek 2012: 22 – 23).

Po vzoru totalitního uspořádání došlo ke zrušení klasického demokratického způsobu dělby moci a veškerá moc byla pohlcena stranou a státem. V tomto případě ovšem stranou a státem z vnějšku, tedy vůdcem, říší a Nacionálně socialistickou německou dělnickou stranou. Zároveň existovala oficiální autonomie, kterou představovaly české státní orgány, ale kontrolovány a

řízeny německými úřady. Moc zákonodárná byla vyřazena z politického procesu a pod záminkou zjednodušení řízení věcí veřejných byla v Protektorátu pozastavena činnost parlamentu. Zákonodárné pravomoci oficiálně náležely po úvodní vojenské správě území státnímu prezidentovi Háchovi a protektorátní vládě. Nad legislativní činností vlády a prezidenta dohlížel říšský protektor, takže tato činnost byla stejně od začátku v rukách okupační správy a Německa (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 102 – 103). Oficiální členy exekutivy byl státní prezident a protektorátní vláda, jejichž podoba se v počátcích příliš nelišila a navazovala na správní systém předchozího období Druhé republiky. Došlo k určitým změnám, především ke zrušení ministerstev zahraničních věcí a obrany, které v protektorátu ztratily význam. Všechny instituce a úřady byly postupem času duplovány a vznikla německá síť s úkolem kontrolovat a instruovat české úřady. V průběhu vývoje událostí a se změnou na postu funkce říšského protektora docházelo k čím dál většímu omezování skutečných pravomocí na oko autonomních protektorátních institucí (Maršálek 2012: 77 – 79). Stranický systém v Protektorátu byl po vzoru totalitarizace zredukován na jednu jedinou organizaci Národního souručenství. Uvnitř NS, jež vzniklo jmenováním výboru Národního souručenství státním prezidentem Háchou, se sešly oba dva proudy z již zredukovaného stranického systému Druhé republiky. Cílem nově vzniklého NS byla politická organizace obyvatelstva, tak, aby došlo ke kontrole a umírnění smýšlení Čechů všech politických směrů. NS se stalo monopolní národní nestraničnou organizací, mezi jejíž členské řady se zařadili téměř všichni dospělí muži, velké procento žen a v rámci mládežnické skupiny téměř celá mladá generace (Maršálek 2012: 139 – 140).

Přestože politický systém Protektorátu byl aplikován po vzoru německého totalitního státu, nelze hovořit o zcela shodném politickém systému jaký byl uplatňován v Německu. Obyvatelstvo bylo rozděleno na dva póly, na jedné straně se vyskytovali aktivní podporovatelé vnuceného režimu kolaborující s okupanty. Na straně druhé se aktivovali odpůrci režimu a svoji ilegální činností se snažili o rozvrácení nových totalitních pořádků. Uprostřed těchto dvou táborů

zaujala svoje místo mlčící většina, která totalitní praktiky donucením přijala, ale nebyla nadšeným podporovatelem takového uspořádání, možná právě z důvodu vynucení z venku (Maršálek 2012: 136 – 137).

I přes vyskytující se otevřený i pasivní odpor proti okupantům se podařilo vybudovat protektorátní politický model s klasickými prvky totalitarismu. V tomto období se vyskytuje jediná oficiální ideologie, funguje monopolní politická organizace se snahou o kontrolu politického smýšlení všeho obyvatelstva, působí ozbrojené složky používající psychologického i fyzického nátlaku v podobě uplatňování teroru na obyvatelstvo k dosažení jeho poslušnosti. Sdělovací prostředky jsou cenzurovány a využívány k propagandistickým účelům a hospodářství slouží a je výhradně orientováno pro potřeby státu. To vše jsou důkazy ospravedlňující označení politického systému Protektorátu Čechy a Morava za totalitní. Komplikace a jistá dezorientace při charakterizování totalitních prvků může nastat při bližším zkoumání. Nesmí se zapomenout, že totalitní charakter Protektorátu byl vnucen z vnějšku okupanty, a některé praktiky musely být uzpůsobeny. Například politická mobilizace byla v Protektorátu vedena Němci jinak než v samotném Německu, především s důrazem na mobilizaci pracovního nasazení v rámci válečného hospodářství (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 98 – 99).

5.3 Politický systém Československa 1945-1948

Tento krátký úsek vývoje československého politického systému byl velmi živelným obdobím a politický systém si prošel mnohými změnami. Přesné časové ohraničení této periody lze jen těžko určit, neboť počátek a položení základů nového politického režimu lze sledovat už v průběhu druhé světové války při formování dohody dvou hlavních exilových center nad budoucí podobou osvobozeného Československa. Nová politická linie státu byla vystavěna na shodě exilových politických špiček na změně zahraničně-politické orientace a sociálně-ekonomického prostředí. Z tohoto důvodu lze považovat za počátek už podepsání československo-sovětské smlouvy o přátelství z 12.

prosince 1943, která ovlivnila nové zahraničně-politické směřování Československa (Kaplan 1991a: 8). S přihlédnutím ke změně sociálně-ekonomické a vnitřně politické oblasti lze za počátek považovat spíše 5. duben 1945 a vyhlášení tzv. Košického vládního programu na prvním zasedání poválečné vlády (Kaplan 1991a: 18). Za označení konce velice dynamického tříletého období nám mohou posloužit únorové události roku 1948, které byly vyvrcholením komunistických snah o převzetí monopolu moci ve státě započatých dávno předtím. Mohou tedy být použity jako vhodný mezník před další změnou politického systému. Stejně dobře jako přelomový mezník by posloužily květnové volby 1948, v nichž jednotná kandidátka Národní fronty již pod kontrolou komunistické strany získala přes 86% hlasů a došlo k potvrzení předešlého dění (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 118 - 119).

Všem politickým směrům a jejich významným osobnostem, které se zapojily ať už do domácího či zahraničního protinacistického odboje bylo jasné, že budoucí republika musí být jiná a musí fungovat na jiných mechanismech než ta předválečná. Všeobecně se uvažovalo o rozsáhlých, ale nezbytných změnách v zahraniční i vnitřní politice státu a v sociálně-ekonomickém uspořádání společenských vztahů, z čehož vyplývala i charakteristika změny samotného politického systému (Kocian 2005: 1125). Jak uvádí docent Cabada (2005: 99 – 100), Československo v letech 1945 – 1948 funguje v rámci systému limitovaného pluralismu. Limitovaný pluralismus především proto, že celý stranický systém se po roce 1945 organizoval v systému Národní fronty. Tradiční demokratický model rozdělení moci byl omezen a politickou základnou režimu se stala Národní fronta.

I přes zdůrazňovanou kontinuitu s předválečným Československem a jeho ústavou z roku 1920 bylo vlivem prezidentských dekretů, počinů nové vlády a jejich programu jasné, že ústavní změny budou značné. Nejvýraznější změny vedly k rozsáhlému znárodňování, vytvoření jednokomorového parlamentu, nové podoby vlády rozšířené o další orgány a úpravy pravomocí nižších orgánů a

samosprávy. Nakonec došlo i k oficiální změně národních vztahů Čechů a Slováků, když byla uznána slovenská svébytnost a určeny pravomoci slovenských národních orgánů (Kaplan 1991a: 28).

Bezprostředně po obnovení Československa nebyla obnovena zákonodárná složka moci. Legislativní pravomoci zůstávaly v rukou prezidenta a vlády, která je vykonávala pomocí prezidentských dekretů navrhovaných a kontrasignovaných vládou. Tento stav trval do 28. října 1945, kdy bylo zvoleno Prozatímní národní shromáždění. Nešlo o klasicky zvolenou parlamentní instituci, neboť jeho volba proběhla na základě prezidentského dekretu, který určil pro jeho vznik volbu nepřímou. Přímo zvolený parlament vyšel až z voleb v květnu 1946 a mezi hlavní úkoly zvoleného Ústavodárného národního shromáždění patřila práce na nové ústavě. Ale ani takto ustanovené národní shromáždění nebylo v poválečném politickém systému Československa prostorem pro utváření politiky známé z demokratických států, především z důvodu absence parlamentní opozice (Balík 2002).

Exekutivní moc reprezentoval prezident a vláda. Pravomoci prezidenta se nezměnily a vycházely z ústavy z roku 1920, pouze v období využívání dekretů se rozšířily. Prezident Beneš po návratu z exilu sám dobrovolně vymezil svoji ústavní roli prezidenta především jako nadstranického pozorovatele politické scény, respektujícího rozhodnutí vyšlá z politického vyjednávání vládních stran, ať byla jakákoli (Kaplan 1991a: 28). Podoba poválečné vlády se zformovala ještě v exilu vyjednáváním dvou zahraničních center, Londýn a Moskva. Do vlády tak nebyli přizváni zástupci domácího odboje. Vládu tvořily Komunistická strana Československa, Československá strana sociálně demokratická, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová, Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana, tedy všechny strany stranického spektra. Po prvních poválečných volbách v květnu 1946 se na sestavení vlády podílely všechny strany v rámci organizace Národní fronty. Národní fronta se stala nejdůležitějším článkem mocenskopolitického systému. Vznikla především

z podnětu komunistů. Důležitým rysem Národní fronty byla absence opozice, která byla považována v revolučním období obnovy republiky za nepotřebnou až nežádoucí (Cabada 2005: 100).

Opozice tedy formálně zanikla, mohla působit pouze bez podílu na politické moci a nebo skrytě v rámci Národní fronty, což se nakonec také ukázalo. U komunistů není překvapující, že jim fakt absence opozice nevadil, neřešili ho a nemuseli si ho tedy sami pro sebe nějak ospravedlňovat. Ostatní představitelé demokratických stran si absenci opozice ospravedlňovali tím, že v poválečné době obnovy státu by byla přepychem a počítali s jejím pozdějším zavedením (Pehr 2011: 170 - 171). Rozhodování Národní fronty coby lidově demokratické, prakticky vládní koalice, končilo dohodou. Nehlasovalo se, ale byl vyžadován souhlas všech členů Národní fronty. Původně měl v rámci Národní fronty fungovat blok tří k socialismu se hlásících stran, který měl intenzivněji spolupracovat a mít rozhodující slovo. Z důvodu brzkých prvních neshod mezi KSČ a národními socialisty k tomu v praxi nikdy nedošlo (Kaplan 1991a: 31). Vezmeme-li tedy v potaz, že Národní fronta se stala politickým základem státu, určovala linii státní politiky, směr hospodářského vývoje, a jakákoli politická strana mohla vzniknout pouze za jejího souhlasu a pouze vně ji, stojíme před otázkou, zda tento orgán sám o sobě nepředstavoval mocenský monopol. Podle historika Kaplana (1991a: 32) se Národní fronta přeci jen odlišovala od vlády jedné strany. Šlo o koaliční monopol několika stran, tyto strany svobodně působily a soupeřily mezi sebou. To, že toto soupeření nebylo často (zvláště ze strany KSČ) položeno na demokratickém soutěžení, je už jiná. Také ani monopol moci nezasahoval do všech oblastí společenského života, ale pouze do oblastí zásadní státní politiky.

Novou stranicko-politickou strukturu tak tvořily čtyři české politické strany a to strana lidová, národně-socialistická, sociálně-demokratická a komunistická, a dvě slovenské, demokratická a komunistická. Zároveň se tyto strany staly součástí již zmíněné Národní fronty. Součástí dohody o nové podobě

stranického systému byl zákaz obnovy těch politických stran, které se provinily zájmům republiky po Mnichovu 1938. Vedle fašistických stran šlo také o strany pravicové a středové. Na Slovensku tak zanikla ľudová strana a v českých zemích například národní demokraté a především nejsilnější předválečné československé politické uskupení, kterým byla agrární strana (Pehr 2011: 158). Odhlédneme-li od toho, že se tento zákaz obnovy stran odvinul od jakéhosi provinění zájmům republiky, je zřejmé, že strany nově fungující si tímto rozhodnutím slibovaly získání ať už voličů nebo dokonce členů nepovolených stran (Kaplan 1991a: 28).

Z hlediska typologie nedemokratických režimů je nejlepším teoretickým modelem pro Československo 1945-1948 defektní pretotalitní režim, Linzův typ autoritativního politického systému. Jde o nedemokratický politický systém, který se v bodech charakterizujících totalitní systémy (vysoká politická mobilizace obyvatelstva, absence politického pluralismu, existence vše vysvětlující ideologie) blíží systémům totalitním, ale nedosahuje takových hodnot nebo naplňuje pouze některé charakteristiky a jiné se u něho neobjevují (Linz 200: 240 – 241). Pretotalitní Československo vykazovalo zvětšenou míru hodnot u všech tří uvedených aspektů. Politická mobilizace obyvatelstva v poválečném Československu byla zvýšená, obyvatelstvo mělo zájem na obnově státu a masově se organizovalo v politických stranách a dalších společenských organizacích. Šlo ale o mobilizaci dobrovolnou a nikoli vynucenou a podřízenou státu, proto ji nelze srovnávat s mobilizací vlastní totalitním režimům. Přítomnost ideologie lze doložit jejím působením především v otázce německé menšiny a jejího odsunu a vypořádávání se s kolaboranty, v procesu znárodnování a u nové zahraniční orientace na SSSR. Především při otázce pluralismu zůstal poválečný režim pozadu k přiblížení se totalitarismu. Československo umožnilo limitovaným pluralismem působení omezeného počtu politických stran, které mezi sebou vedly politickou soutěž, ovšem nikoli klasickou známou z vyspělých demokracií, s působením vládních a opozičních stran. Utkávaly se o hlasy voličů pouze ve volbách, své politické zájmy však mohly prosadit pouze v rámci

Národní fronty ve shodě s dalšími politickými subjekty (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 120 – 121).

5.4 Politický systém Československa 1948-1956

Počátek další výrazné změny československého politického systému jsem vymezil již v úvodu předchozí kapitoly, neboť se shoduje s koncem systému předchozího a plynule na něj navazuje. Jedná se tedy o první polovinu roku 1948 a faktické převzetí monopolu moci KSČ, ať už v podobě samotných únorových událostí, nebo následujících parlamentních voleb toto převzetí potvrzujících. Přejít od období minulého a uplatnění komunistického monopolu působí velice hladkým dojmem bez známek většího odporu. Je důležité mít na paměti, že za tímto úspěchem stojí faktory období minulého, které hladkému přechodu napomohly. Hospodářství bylo z velké části už znárodněno, komunističtí funkcionáři se během tří let od konce války usadili a ovládli důležité funkce ve státních institucích a násilný odpor opozice byl limitován obavami z případného zásahu SSSR do vnitropolitické situace Československa (Zinner 1951: 113). Méně jednoznačný je konec období a přechod do další fáze a transformace v další politický model. Těžko lze najít v dalším období mezníky tento přechod jasně určující, proto je nutné přijmout přesně nedefinované časové ohraničení a nikoli přelomový body určující změnu ze dne na den. První etapa, počínající rokem 1948 je vymezena především na základě toho, že ji lze označit za totalitní, zatímco další budou spojovány už s různými druhy post-totalitních režimů. (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 135 – 136)

Při analýze politického systému tohoto období je důležité si uvědomit, že komunisté se rozhodli pro dvě hlavní změny v politickém uspořádání. Funkce státních institucí, jejich rozhodování a tvorba politiky měly být přesunuty z oficiálních institucí na bedra komunistické strany. Politický pluralismus, limitovaný už z předchozího období, měl být odstraněn úplně (Kaplan 1991b: 17). Především je potřeba vzít v potaz, že vykonávání základních složek moci bylo fakticky přesunuto z ústavních institucí na orgány komunistické strany. Podle

historika Karla Kaplan (1991b: 38) došlo k dělení moci na dvou úrovních. Oficiálně dělba moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní zůstala, instituce k tomu určené fungovaly i nadále, ovšem pouze jako pomocný prostředek pro prosazení politických rozhodnutí komunistického mocenského monopolu. Uvnitř mocenského komunistického monopolu byla moc rozdělena spontánně bez jasného vymezení pravidel.

Nelze ale úplně opomenout oficiální podobu ústavního pořádku Československa po roce 1948. Do voleb v květnu 1948 fungovalo Ústavodárné národní shromáždění vzešlé z voleb 1946. Žádné projevy odporu proti komunistickému upevnění moci odtud ale nevyšly. Nekomunističtí poslanci byli zastrašováni, přemlouváni k podpoře komunistických návrhů a nebo se rozhodli pro emigraci či byli zatčeni. Jejich strany byly natolik dobře paralyzovány a infiltrovány příznivci spolupráce s KSČ, že se nezmohly na odpor. Přijetím nové ústavy v květnu 1948 se otevřel prostor pro nové volby s jednotnou kandidátkou NF do nově vytvořeného Národního shromáždění (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 142 – 143), čímž byl vyloučen politický pluralismus a soutěž politických stran.

Jak už bylo nastíněno výše, všechny ústavní funkce parlamentu si přivlastnilo vedení komunistické strany, které předkládalo poslancům Národnímu shromáždění závazné textové návrhy zákonů. Parlamentu nebyla v praxi ponechána ani kontrolní funkce. Vláda reálně nebyla Národnímu shromáždění zodpovědná, dokonce ho obcházela a vydávala nařízení, která by normálně měla být řešena vydáváním zákonů. Aby kontrola nad parlamentním tělesem byla dovedena k dokonalosti, komunistické vedení schvalovalo agendu parlamentu a seznam řečníků k projednávaným otázkám (Kaplan 1991b: 42).

V čele státu a výkonné moci stál prezident. Role prezidenta v Československu se lišila od modelu ostatních, komunisty ovládaných států, kde funkci prezidenta nahrazoval kolektivní orgán a jeho vliv a role v systému byla

slabá. Prezident v československém politickém systému představoval ztělesnění veřejné moci a propagoval danou politickou linii (Skilling 1955: 428). Na protest proti přijetí nové ústavy v květnu 1948 abdikoval prezident Beneš a novým prezidentem byl zvolen dosavadní předseda vlády a KSČ Klement Gottwald. Tímto počinem došlo k dokonalému propojení státu a strany charakteristického pro totalitní systémy. Volbou Gottwalda na post prezidenta totiž došlo ke spojení funkce hlavy státu a strany v jednu osobu. Období pod prezidentem Gottwaldem je označováno jako nejrepresivnější fáze celého komunistického období. S jeho smrtí a nástupem Antonína Zápotockého je spojeno určité povolení represí a také pomalý přechod z totalitního modelu k post-totalitním, nicméně i působení Zápotockého je pošpiněno politickými procesy a rozsudky smrti (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 143 – 144). Úloha vlády a jejího předsedy jako další části exekutivy byla rozporuplná. Příčinou vysokého významu prezidentské funkce, narozdíl od některých dalších zemí komunistického bloku, byla funkce předsedy vlády vnímána jako druhořadá vedle instituce prezidenta (Skilling 1955: 429). Samotná vláda se na jedné straně snažila svoje pravomoci rozšířit například na úkor parlamentu, na straně druhé její činnost byla řízena špičkami komunistické strany. Byla tak pouhým úřadem pro provádění vůle KSČ (Kaplan 1991b: 43).

Snaha o úplnou likvidaci politického pluralismu ovlivnila podobu stranického systému. Jedinou politickou stranou, která v rámci NF držela politickou moc, byla KSČ. Ostatní politické subjekty fungovaly jako pouhé politické satelity. Stranický systém v Československu po roce 1948 lze označit podle Sartoriho modelu jedné hegemonicko-ideologické strany a dalších politických satelitních subjektů, jejichž členové se sice mohou objevit v politických a úřednických funkcích, nicméně fakticky se nepodílejí na moci a jsou v podřazeném vztahu k hegemonické straně (Sartori 2005: 236 – 237). Nekomunistické politické strany, které mohly fungovat i po roce 1948, musely projít změnami svého vedení i skladby členstva. Národní socialisté přejmenovaní na Československou stranu socialistickou zaznamenali výrazný úbytek svého

členstva. Zároveň byli pod přísnou kontrolou komunistického vedení. To přímo ovlivňovalo její chod, dohlíželo na činnost, určovalo počet členů a bylo připraveno zasáhnout při pokusu o obnovení politického vlivu. Další stranou, které bylo umožněno působit, se stala Československá strana lidová. Zpočátku z důvodů velké části svých členů, kteří se stavěli proti novým poměrům zaváděných komunisty a spolupráci s nimi, odolávala podřízení se KSČ usilovněji než ČSS. Nakonec se ČSL v důsledku vnitřní krize neubráníla a zaujala taktéž místo komunistického satelitu (Kaplan 1991b: 19 – 22).

Horší osud postihl Československou sociální demokracii. Komunisté vážali jak se sociální demokracií naložit, nakonec ovšem zjistili, že v situaci, kdy ostatní strany jsou paralyzovány, už nepotřebují ČSSD jako stranu, ve které nacházeli v krizových situacích oporu. Rozhodlo se o spojení s KSČ, ovšem nikoli o sjednocení dobrovolném na základě rozhodnutí nejvyšších orgánů stran. Sociální demokracie měla přestat existovat a jen omezený počet bezproblémových bývalých členů měl vstoupit do KSČ (Pernes 2008: 163). Slučovací shromáždění 27. června 1948 ukončilo na dlouhá léta samostatnou existenci a činnost ČSSD. Přes námitky nesouhlasících členů, kteří poukazovali na nelegálnost tohoto splynutí, neboť takové rozhodnutí mohl přijmout pouze a jen řádný sjezd, který svolán nebyl, bylo nově do KSČ přijato 118 104 bývalých sociálních demokratů (Pernes 2008: 171 – 172).

Ve slovenské části republiky se taktéž komunistům podařilo rozbít významnou nekomunistickou sílu v podobě Demokratické strany. Na stranické scéně zůstala na slovenské straně z nekomunistických stran Strana slovenskej obrody a Strana slobody, které se staly stejně jako strany v českých zemích pouhými satelity. (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 147)

Vzhledem k už zmíněné dvojkolejnosti rozdělení moci, kdy orgány KSČ měly přímý vliv na řízení státu a důležitá rozhodnutí se přijímala mimo oficiální ústavní instituce Československa, je potřeba zmínit strukturu a systém fungování

samotné komunistické strany a její prorůstání do státních institucí. Komunistická strana zaznamenala obrovský poválečný příliv členů. Bezprostředně po válce a osvobození Československa strana čítala nějakých 50 000 členů. Za pouhé dva měsíce se jejich počet stačil rozrůst přes půl milionu a těsně před únorovými událostmi se ke členství v KSČ hlásilo přes 1 300 000 osob. V období, kdy strana čítala přes 2 300 000 členů se řadila k největším na světě při procentuálním přepočtu na jednoho obyvatele (Zinner 1951: 119).

Struktura, popsaná ve stanovách KSČ, určovala jako stavební kámen strany základní organizace KSČ, které byly zřizovány na územním principu, ale také v rámci státních podniků, jednotných zemědělských družstev, ve školách, v úřadech a dalších společenských institucích. Nejvyšším orgánem základní organizace bylo plenární zasedání, v okresních a krajských organizacích potom okresní a krajské konference. Nejvyšším orgánem samotné KSČ byl sjezd strany, který se scházel každých pět let a volil ústřední výbor strany. Ústřední výbor poté ze svých řad zvolil politbyro, generálního a další tajemníky, kteří řídili stranickou činnost mezi obdobími plenárních zasedání ústředního výboru. Tento systém, zakotvený ve stanovách, měl znamenat, že strana je řízena ze zdola od řadových členů až po ústřední výbor a politbyro. V praxi tento proces rozhodování zůstal pouze na papíře a probíhal zcela opačně. Politbyro s generálním tajemníkem určovalo politický směr a drželo možnost rozhodovat o všech důležitých věcech. Stranickým organizacím jim podřízeným nezbývalo nic jiného než plnit jejich vůli v duchu demokratického centralismu zajišťujícího stranickou disciplínu a poslušnost (Vodička 2007: 75 – 76).

Prorůstání KSČ se státem a naplňování vůle strany státními institucemi v podobě zastupitelských orgánů se dělo pomocí pohodlné většiny zástupců KSČ v těchto orgánech, kteří podléhali a plnili nařízení strany. Tak byly ze stranických rozhodnutí, skrz komunistickou většinu ovládanými zastupitelskými orgány, vytvářeny platné zákony. Složky ozbrojených sil jako byla armáda, státní bezpečnost, policie, ovládalo přímo politbyro KSČ, které tyto složky, především

státní bezpečnost, využívalo jako represivní orgán ke kontrole a ovládnutí občanů. Stejně tak masová média byla ovládána z ústředního výboru strany, jehož oddělení sloužila jako cenzurní aparát a využívala média k propagandě režimu (Vodička 2007: 77).

Komunistický politický systém v počátečním období lze považovat podle charakteristických znaků Friedricha a Brzezinského za klasický totalitní model. Vyskytovala se oficiální státní ideologie, moc uplatňovala jediná masová politická strana ovládající monopol ozbrojených složek pro potřebu fyzického a psychického teroru obyvatelstva. Docházelo ke kontrole a řízení masových médií a hospodářství bylo centrálně řízeno státem. Z pohledu Linzovi typologie (Linz 2000: 253 – 254) a jeho argumentu teroru jako esenciálního prvku v totalitním systému, který se ovšem v takové podobě a míře v Československu nerozvinul, lze Československo v představeném období označit nálepkou kvazi-totalitního státu. Ke konci vymezeného období lze sledovat přerod kvazi-totalitního systému v konzultativní posttotalitní typ autoritativního režimu. Tento typ budeme moci pozorovat i v dalším období zhruba do počátku 60. let. Konzultativní posttotalitarismus lze především odlišit vzrůstající rolí byrokratických skupin na úkor dříve prominentních mocenských složek. Zároveň je připuštěna možnost zapojit do určitých oblastí vyžadujících odborné vědecké znalosti experty (ekonomy a vědce). Strana a její aparát ovšem dál hraje hlavní roli v konečných rozhodovacích procesech, připravena potlačit jakoukoli snahu o opoziční aktivity (Linz 2000: 254 – 255).

5.5 Politický systém Československa 1956-1968

V poměrně dlouhém období mezi léty 1956-1968 dochází k vývoji a podstatným změnám charakteru politického režimu Československa hned několikrát. I přesto jsem tuto dlouhou periodu shrnul do jednoho celku, neboť ze sebe navzájem vycházejí a vysvětlují se. Na počátku doznívá ještě v předchozí kapitole představený model konzultativního posttotalitarismu, který lze pozorovat do začátku 60. let 20. století. Poté nastává dlouhá doba vykazující

shodné definiční znaky trvající do konce roku 1967. Počátkem roku 1968 je odstartováno sice krátké, zhruba osmiměsíční období, kdy politický systém a celá společnost zažívá období změn, jejichž podněty přicházejí jak shora od vedoucích politických špiček strany a státu, tak zdola od často spontánně nově organizovaných politických a společenských sil (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 137).

V druhé polovině 50. let 20. století pokračoval československý politický systém směrem od modelu totalitních či kvazi totalitních států. Docházelo k přeskupení sil uvnitř mocensko-politické oblasti režimu. Samotné kořeny mocenského monopolu komunistické strany nemohly být žádnou skupinou zvenčí ohroženy, přesto moc přecházela od silových složek režimu především k byrokratickým orgánům. Došlo k omezení a kontrole Státní bezpečnosti, která si do té doby byla zvyklá žít svým vlastním životem bez zásahů zvenčí. Stejně tak armáda, která taktéž byla zvyklá působit jako samostatný politický celek se musela podrobit větší kontrole stranických orgánů. To znamenalo růst významu KSC a jejích orgánů na úkor několika politických špiček. Byla deklarována taktéž decentralizace moci. Pomocí decentralizačního programu došlo k přesunu určitých pravomocí na nižší stranické i státní orgány. Počítalo se ze zvýšením významu vlády a jednotlivých ministerstev při přesunu pravomocí přímo na ministerstva, stejně tak se počítalo s větší iniciativní aktivitou nižších orgánů strany, ovšem za stavu, kdy role centra i tak zůstala nejvýznamnější. Dá se mluvit o decentralizaci, která přesunula nařizovací funkce na nižší jednotky, ale ponechala, ba posílila, kontrolní funkci v rukou centrálních stranických institucí (Kaplan 1992: 62 – 63).

Šedesátá léta započala změnou ústavního charakteru československého politického systému. V roce 1960 došlo k přijetí nové, tzv. socialistické ústavy, která ve svém úvodu konstatovala vítězství socialismu a pokračování na cestě ke komunismu. Dále ústava charakterizovala podobu společenského, politického a hospodářského zřízení státu a rozšířila název republiky na Československou

socialistickou republiku (Ústavní zákon 100/1960 Sb.). Ve znění konstituce se také objevilo v podobě čl. 4 zakotvení vedoucí úlohy komunistické strany: „Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence“ (čl. 4 ústavního zákona 100/1960). Tato diktatura stranického vedení byla uplatňována už od počátku komunistického režimu, takto došlo k pouhému ústavnímu potvrzení mocenského a ideového monopolu KSČ.

Nová ústava nepřinesla v praxi mnoho reálných změn v životech ústavních institucích. I přes fakt, že socialistická ústava formálně učinila z Národního shromáždění nejmocnější státní orgán (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 143), nezměnily se poměry, které Národnímu shromáždění neumožňovaly tuto roli v systému hrát. I nadále návrhy zákonů nejdříve schválilo vedení KSČ a poslanci neměli možnost je měnit. Ke vzrůstu významu parlamentu došlo až v roce 1964, kdy komunistické vedení začalo schvalovat pouze politické zásady důležitých zákonů a konečná podoba zůstala na vládě a parlamentu. Začaly se objevovat neshody a spory mezi na jedné straně komunistickým parlamentem a druhé vládou a vedením KSČ. Národní shromáždění přestalo plnit pouhou automatickou funkci administrativního potvrzení zákonů a začalo si osvojovat plnění kontrolní funkce vůči vládě (Kaplan 1992: 118 – 119). To samozřejmě vše za stavu, kdy jak parlament, tak vláda, byla ovládána členy KSČ.

Výkonná moc představována prezidentem a vládou doznala v důsledku přijetí socialistické ústavy také některých, byť jen kosmetických změn. Funkční období prezidentské funkce, na které po smrti Klementa Gottwalda stanul Antonín Zápotocký a v době přijetí ústavy v roce 1960 ji zastával Antonín Novotný, bylo zkráceno ze sedmi na pět let. Vláda, ústavou charakterizována jako nejvyšší orgán výkonné moci, mohla být nově jednotlivě pozměněna, neboť Národní shromáždění mohlo odvolávat i jednotlivé členy vlády (Balík – Hloušek

– Holzer – Šedo 2003: 144). Vláda se častěji v průběhu 60. let dostávala do sporů se stranickým vedením. V praxi totiž nebylo dodržováno jejího ústavního zakotvení a s pravomocemi bylo posouváno dle potřeb politických špiček strany. Jak v průběhu 60. let docházelo ke zvyšování počtu odborníků na ministerstvech, rostl počet sporů s politbyrem, které vládě vytýkalo, že si dovoluje diskutovat a pochybovat o správnosti stranických nařízeních (Kaplan 1992: 122).

Rozpory a neshody začaly vznikat v průběhu šedesátých let i v samotné KSČ. Faktory, jako byla probíhající hospodářská krize a její řešení, částečná rehabilitace politických vězňů v roce 1963 a rodící se diskuse o podobě politického systému pouze přispěly k prohlubování rozkladu politické a ideové jednoty KSČ. Uvnitř KSČ začaly vznikat dva tábory, jeden se snahou přizpůsobit stranu novým poměrům a druhý usilující o udržení neměnné pozice strany v původním stavu z dob padesátých let komunistického režimu. Rozdělení těchto dvou táborů se zároveň zhruba shodovalo s rozdělením generačním. Tedy na obhájce starých pořádků, které reprezentovali především předúnoroví členové a na ty mladší, často vzdělanější, přemýšlející o změnách (Kaplan 1992: 136 – 137). Diskuse ohledně mocenského monopolu došla až tak daleko, že v druhé polovině 60. let ji KSČ sama iniciovala. Otázky k řešení se dotýkaly dělby moci a potřeby rozdělení stranické a státní linie, vztahu státu a občanů, možnosti rozšíření občanských práv, rozvoje samosprávy, role společenských organizací a přehodnocení vedoucí role KSČ ve společnosti a jejího uplatňování politického monopolu (Kaplan 1992: 117 – 118). Rozdílné postoje dvou stranických táborů, stalinisticko-ortodoxního reprezentovaného prezidentem a generálním tajemníkem KSČ Antonínem Novotným, a reformního, zastoupeného generálním tajemníkem KSS Alexandrem Duběčkem, vyústily v otevřený mocenský střet ke konci roku 1967. Následoval zvrát a dynamický vývoj nejdříve v komunistické straně, který se přenesl v roce 1968 na celou společnost (Vodička 2007: 60).

Tento zvrát v podobě prosazení se reformního proudu KSČ znamená vstup do další etapy změn v politickém systému. Proto je na řadě zhodnotit ten

dosavadní politický v podobě, v jaké byl od počátku 60. let. Optikou J. Linze lze československý politický systém šedesátých let klasifikovat jako kvazi-pluralistický typ posttotalitního autoritativního režimu. Tento typ se vyznačuje zvýšeným stupněm skupinového konfliktu. Vedoucí strana zaujímá stále dominantní postavení, přesto dochází ke spolupráci mezi politickými špičkami strany a dalšími politickými skupinami, které mají možnost určitého vlivu na politickém procesu. Vyskytují se také rozpory mezi vedením, názorovými skupinami a dalšími složkami uvnitř samotné strany. Byrokratické uspořádání se nemění, ale připouští spolupráci s intelektuálními a názorovými skupinami. Vlivem těchto skupin se objevuje kritika stranického vedení a oficiálních politik. Kritika není stále ale zaštitěna institucionalizovanými skupinami. Oficiální společenské organizace se stále ještě kritiky politiky nedopouští (Linz 2000: 255). Obdobné procesy jsme mohli sledovat až už ve vyobrazení postupného vyhrocení střetu dvou křídel uvnitř KSČ, tak v podobě větší participace odborníků na jednotlivých ministerstvech a jejich kritických postojů a kritické diskuse mimo stranu na půdě parlamentu k přijímaným zákonům.

Střet uvnitř KSČ se rozhodl hned zpočátku roku 1968. Proreformní křídlo obohacené o odpůrce stávajícího prezidenta, například z řad slovenských komunistů a prvního tajemníka KSČ Novotného, prosadilo na funkci prvního tajemníka KSČ proreformního Alexandra Dubčeka. Tímto počinem byl odstartován reformní proces a volání po potřebě celospolečenských změn, které se brzy dostalo vně hranice komunistické strany a zasáhlo celou společnost. Společnost započala artikulovat své vlastní požadavky, které často šly za původní komunistickou stranou připravovaný reformní rámec, v podobě návrhu akčního programu KSČ. Nové, procitající mocenské subjekty, jako veřejné mínění, občanská společnost, necenzurovaná masová média, si žádaly změny. Jednou ze žádaných změn se stala otázka podřízenosti státních institucí orgánům KSČ. Vyskytla se potřeba nové definice vztahů mezi ústavními a stranickými orgány na základě autonomie a nezávislosti (Kaplan 1993: 16 – 17).

Dalším požadovaným krokem mělo být obnovení pluralismu. Tato otázka byla pro samotnou KSČ velice ožehavá, protože s obnovením pluralismu by došlo ke změně při uplatňování vedoucí úlohy komunistické strany. Zde se daly pozorovat rozpory mezi reformátory z řad komunistů a nestranickými politickými aktivisty. Komunističtí funkcionáři politický pluralismus spatřovali v důsledné dělbě moci, v nové roli KSČ na demokratickém principu, ve svobodě sdělovacích prostředků, samostatnosti společenských organizací a politických stran, ale nikoli v existenci legální institucionalizované opozice mimo prostor Národní fronty. Zatímco nestraničtí intelektuálové v pluralismu spatřovali působení legální opozice a zrušení vedoucí role KSČ (Kaplan 1993: 27 – 28). Zdá se, že reformní nadšení a cíle společnosti předběhly ty původní vzešlé ze strany a jen stěží se daly mírnit či brzdit. Tento rozjetý vlak celospolečenských změn začal znovu vnitřně štěpit KSČ, kdy se proti Dubčekovi a jeho křídlu postavila skupina původně podporující personální změny uvnitř KSČ, ale nesouhlasící se změnami v mocenskopolitickém uspořádání státu. Tato skupina podpořila a částečně zaštitila okupaci ČSSR armádami Varšavské smlouvy řízenými SSSR (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 151). Okupace přerušila reformní proces společensko-politických změn a násilně ukončila dynamický vývoj politického systému z počátku roku 1968.

Toto kratičké období díky své dynamice stačilo vyprofilovat několik definičních znaků, podle kterých je lze zařadit jako demokratizující a pluralistický posttotalitarismus. Linz ve své práci (2000: 255 – 256) jmenuje přímo Československo jako případ tohoto typu posttotalitního autoritarismu. Dochází v něm k souhlasu vedení režimu, aby se institucionalizované politické skupiny mohly podílet na spoluvytváření politiky. Zároveň dává Linz Československo v tomto období jako zvláštní příklad, kdy dochází ke změnám konstruovaným jak politickými lídry, tak spontánními společenskými silami se svobodou projevu, vyjadřující pestrou paletu skupinových zájmů a názorů.

5.6 Politický systém Československa 1969-1989

Politický systém v období 1969-1989 nebyl neměnní se zkamenělou konstantou a na základě jeho vývoje ho lze členit na základní tři období. První etapa reaguje na události a vývoj systému představený výše v podobě demokratizujícího a pluralistického post-totalitarismu, jehož vývoj byl násilně přerušen okupací Československa pěti zeměmi Varšavské smlouvy pod vedením SSSR. Reakce přišla v podobě období, ve kterém došlo ke konsolidování a normalizaci režimu za pomoci masových personálních čistek. Lidé spojení s reformními procesy byli vyloučeni z KSČ a v návaznosti na to museli opouštět vedoucí pozice ve svých zaměstnáních, jejich dětem nebylo umožněno studovat na středních a vysokých školách. Představitelům tohoto normalizačního období se podařilo zastavit dynamickou demokratickou diskusi uvnitř KSČ a s tím spojenou diskusi celospolečenskou. Z KSČ se opět stal centrálně řízený nástroj pro ovládání společnosti, ovšem za cenu ztráty důvěry občanů v komunistický režim (Vodička 2007: 62).

Druhé období přichází po úspěšném naplnění politiky konsolidace a normalizace, kdy společnosti režim nabídl jakýsi sociální kontrakt (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 159), kdy za zajištění materiálních prostředků, sociálních jistot a zvýšení životní úrovně od občanů požadoval ústup z veřejné politické participace do ústraní. Společnost ve velké míře tento kontrakt přijala, důkazem toho může být skutečnost, že v období po normalizačních čistkách ve straně počet členů znovu vstoupal. Lidé ovšem nevstupovali do KSČ z důvodu potřeby politické participace nebo víry v socialistické ideály, ale především z kariérních důvodů, kdy členství v KSČ bylo podmínkou pro vykonávání pozice v zaměstnání (Vodička 2007: 63).

Třetí etapou československého politického systému v této časové periodě je období od druhé poloviny 80. let, kdy se ukázala neudržitelnost sociálního kontraktu mezi režimem a obyvatelstvem. Komunistické vedení se ocitlo ve slepé uličce, když se snažilo bránit reformám a zároveň ztratilo oporu zvenčí od SSSR,

kde probíhaly reformní změny iniciované novým sovětským vedením v čele s Michailem Gorbačovem. Nové sovětské reformní kroky byly velice podobné, především v ekonomické oblasti, reformním snahám z období Pražského jara 1968. Československé politické špičky stěží vysvětlovaly veřejnosti rozdíly mezi sovětskými reformami s názvy perestrojka a glasnost' a reformním úsilím KSČ z jara 1968, které bylo Sověty násilně přerušeno a novým vedením KSČ zavrženo (Civín 2005: 209).

Z ústavního pohledu doznal český politický systém 1969-1989 hned zpočátku velkých změn. Ještě na podzim roku 1968 byl schválen Ústavní zákon 143/1968 Sb. o československé federaci. ČSSR se oficiálně změnila z unitárního státu na stát federální a v ústavě byly pevně zakotveny kompetenční oblasti obou nových republik ČSR a SSR. V duchu federace státu došlo ke změně ústavních institucí. Důležité je brát na zřetel, že tak jako v minulosti se ústavní pořádek rozcházel s praxí, bylo tomu i v případě federálního uspořádání státu, které sloužilo pouze k propagandistickému obrazu komunistického režimu. V praxi ČSSR dál fungovala jako unitární stát, a hra na federaci připomínala pouze rozbujelá a nepřehledná mocenská a správní struktura (Vodička 2007: 72 – 74).

Ústavní zákon o federaci se promítl i do podoby zákonodárné moci. Původní jednokomorové Národní shromáždění bylo nahrazeno Federálním shromážděním, které se skládalo ze Sněmovny lidu a Sněmovny národů. Sněmovna lidu a její obsazování fungovalo na proporcionálním principu zastoupení obou republik podle počtu obyvatel. Sněmovna národů potom odrážela paritní princip zastoupení národů Čechů a Slováků. Vedle toho fungovaly další zákonodárné sbory jednotlivých republik, Česká národní rada a Slovenská národní rada. V praxi se úloha Federálního shromáždění vrátila do dob, kdy parlament v podobě Národního shromáždění byl zcela k dispozici komunistickému vedení, které skrz něj uvádělo v život stranická rozhodnutí. (Vodička 2007: 96)

Výkonná moc byla nadále reprezentována prezidentem a vládou. Ústavní postavení prezidenta se nezměnilo a převzalo jeho roli stanovenou v ústavě z roku 1960. V období 1969 – 1989 se vystřídali v pozici prezidenta Ludvík Svoboda a Gustav Husák. Svoboda v období po roce 1968 přijal spíše pasivní roli a ač byl určitým symbolem změn z jara 1968, nekladl nové normalizační linii obtíže. Faktický vliv prezidenta vzrostl s nástupem Gustava Husáka do funkce, kdy opět došlo ke sloučení postů nejvyššího představitele komunistické strany a hlavy státu. Změnou, kterou přinesl vznik federace, bylo působení tří vlád v rámci ČSSR. Kromě federální vlády vznikly vlády ČSR a SSR. Jinak se pořádky jako v případě parlamentu vrátily před rok 1968, do dob, kdy vláda byla podřízena KSČ a pomáhala jí při prosazování stranických cílů (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 168 – 169).

Stranické spektrum po krátkém období z roku 1968, kdy začaly vznikat organizace politického charakteru stojící mimo Národní frontu, podlehl taktickým politikům obnově a upevnění komunistického monopolu moci a všechny organizace stojící mimo rámec Národní fronty byly opět zrušeny (Vodička 2007: 82 – 83). Vývoj v obou dvou dalších politických stranách ČSS a ČSL byl obdobný. Po podpoře reformních sil z jara 1968 a výrazném vzrůstu počtu členů se strany vrátily v době normalizace ke starému pojetí fungování uvnitř Národní fronty a podpořily pokračování ve stranickém modelu jedné hegemonické strany s politickými satelity (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 173 – 174).

Z hlediska pohledu klasifikace nedemokratických režimů není nejlehčím úkolem přiřazení tohoto období k jednotlivým typům nedemokratických režimů. Podíváme-li se na období vlastní normalizace počátkem 70. let, vidíme snahu komunistického režimu o obnovu a posílení předtím rozvolněného mocenského monopolu. Mluvit v souvislosti s tímto obdobím o totalitním režimu v klasickém pojetí Arendtové, Sartoriho či Friedricha a Brzezinského, jak bylo představeno v úvodu, je neopodstatněné, neboť režim nenaplňoval veškeré charakteristiky totalitního politického systému, ale pouze nějaké jako byl monopol na kontrolu

všech ozbrojených prostředků, či centrální řízení a plánování ekonomiky, a to většinou ještě neúplně (Civín 2005: 212 - 213). Proto je vhodnější použít společnou typologii Linze a Stepana (1996: 42 – 43), která představuje posttotalitarismus jako samostatný typ nedemokratického režimu s třífázovým vývojem v podobě ranného, zamrzlého a zralého posttotalitarismu. Na podobu počátku 70. let lze uplatnit model ranného posttotalitarismu, lišícím se od totalitarismu slabším postavením vůdce. Podle některých znaků lze nalézt ovšem i prvky už výše představeného kvazi-totalitního režimu a konzultativního posttotalitního autoritativního režimu.

U periody od poloviny 70. let až do poloviny let 80. lze pokračovat v případě československého politického systému ve vývoji Linzova a Stepanova posttotalitarismu a označit toto období zamrzlým posttotalitarismem. Zamrzlý posttotalitarismus se vyznačuje snahou režimu udržet v neměnné podobě nastolené poměry v politickém systému, přesto se už nesnaží potlačit veškeré kritické opoziční hlasy a do jisté míry je toleruje. Z logiky vývoje by se dalo předpokládat, že poslední období komunistického režimu od poloviny 80. let přešlo do třetí vývojové fáze posttotalitních nedemokratických režimů a to zralého posttotalitarismu.

U československého politického systému koncem 80. let ovšem nepozorujeme tak zásadní uvolnění většiny oblastí režimu jako tomu bylo u dalších komunistických zemí Maďarska či Polska, nelze ho tedy označit na rozdíl od zmíněného Maďarska a Polska zralým posttotalitarismem (Linz – Stepan 1996: 319 – 321). Je možné tedy přijmout myšlenku, že hroučící komunistický režim se v tomto období lišil od předchozích pouze tím, že nedokázal dostatečně potlačovat projevy nespokojenosti a kritiky, ze kterých začala vznikat názorová pluralita ve společnosti, ale ne v patrech politických a stranických institucí. Proto ho nelze zařadit jako samostatný model k některému ze zavedených typů nedemokratických režimů (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 162).

Vyskytují se i názory, jako například ve studii Jana Cívína (2005: 219 – 221) *Československý komunistický režim v letech 1985 – 1989*, hájící, že k podstatným změnám politického režimu došlo, a že politický systém 1985-1989 představuje specifický příklad nedemokratického režimu a nebo jsou dosavadní typologie pro něj nedostačující. Autor dokonce navrhuje vytvoření dalšího typu posttotalitárního režimu na pomezí zamrzlého a zralého posttotalitarismu, který by reflektoval změny podobné těm, které proběhly v ČSSR. Navrhuje takový typ nazvat tajícím posttotalitarismem, kdy je režim stále nehybný, rezistentní proti podstatným změnám. Nicméně přibývá společenské názorové plurality, která zatím není politicky institucionalizovaná a tak vznikají opoziční skupiny občanského charakteru. Vedoucí strana může působit jednotně, vnitřně ale zažívá rozpor mezi ortodoxním a pragmatickým křídlem. Oficiální ideologie stále působí, ale pouze navenek, v neveřejném prostředí ji už nikdo nevěří.

6 ZÁVĚR

Na začátku své práce jsem si vymezil cíl v podobě rozdělení československého politického systému 1938-1989 do charakteristicky odlišných období, které by bylo možné přiřadit k jednotlivým typům podle teorie nedemokratických režimů výše představených autorů. Zároveň jsem v úvodu představil tezi, že československý politický systém 1938-1989 nelze rozdělit na dvě či tři období například pouze podle ideologického klíče na nacistickou a komunistickou etapu, že otázka politického systému v tomto období je složitější a je potřeba ji podrobit srovnání s teorií a typologií nedemokratických režimů, na jejímž základě v období 1938-1989 v československé historii lze rozlišit vícero typů nedemokratických režimů. Zkoumané období jsem rozdělil do výše představených celků, ke kterým jsem vyhledal vhodný model nedemokratického politického systému. Na základě tohoto rozdělení a vzešlé typologie československého politického systému lze říci, že se potvrdila stanovená teze, když jsem v rámci československého politického systému 1938-1989 rozlišil okolo devíti možných modelů nedemokratických režimů, a nastínil, že ani takový výčet nemusí být v případě rozšíření teoretického základu konečný.

Československý politický systém 1938-1989 na svém počátku po dvacetileté existenci vystavěné na demokratických základech prodělal výrazné změny. Tyto změny vedly v období od října 1938 až do března 1939 ke zborcení demokratického systému a nasměrovaly politický systém směrem k nedemokratickému uspořádání, které se ukázalo jako autoritativní, vycházející z konzervativních kruhů a těžící z neúspěchu předešlého liberálně demokratického uspořádání vyvolávajícího v občanech potřebu změny. Tomuto typu autoritativního politického systému nebyl umožněn dostatečný vývoj. V období 1939-1945, započaté okupací českých zemí německou armádou, byl násilně přerušena a byla zvenčí aplikována jiná podoba nedemokratického režimu, tentokrát vykazující charakteristické znaky totalitního systému s určitými specifiky. Ani tomuto totalitnímu systému se nedostalo přirozeného vývoje, a

v první polovině 1945 došlo k jeho zhroucení z důvodu pádu nacistické nadvlády nad českými zeměmi. Následující období obnovy Československa, charakterizované jakousi předehrá a upevnováním pozic komunistických sil před získáním mocenského monopolu, lze určit jako pretotalitní politický systém, jenž se vyvinul na určitý čas v letech 1948-1956 v systému dosahující až hodnot totalitních systémů. Tomuto systému byla dána dostatečná doba pro vývoj, na kterém byla vidět jeho přeměna v druhy systémů s označením posttotalitních autoritativních režimů. Tyto vývojové změny trvaly až do poloviny roku 1968, kdy československý politický systém dosáhl ve svém vývoji až podoby autoritativního modelu demokratizujícího a pluralistického posttotalitarismu. Vývoj politického systému byl opět násilně přerušen, tentokrát v srpnu 1968 okupací armádami Varšavské smlouvy pod vedením SSSR. Poslední etapa 1969-1989 znovu představuje delší období, ve kterém lze pozorovat postupné vývojové změny politického systému, které na sebe navazovaly v podobě ranného a zamrzlého posttotalitarismu. Poslední fáze posttotalitarismu jako svébytného nedemokratického režimu, zralý posttotalitarismus, se v československém prostředí, na rozdíl od jiných zemí komunistického bloku, nerozvinul v takové podobě jak jej popisuje teorie.

Na předešlém shrnutí československého vývoje politického systému 1938-1989 lze dobře vidět, že se opravdu jednalo o nesourodou etapu, obsahující v sobě několikero typů nedemokratických režimů. Československý politický systém neprošel v období 1938-1989 lineárním vývojem. To lze vysvětlit především zásadními zvraty jako bylo podepsání Mnichovské smlouvy v září 1938, okupace německou armádou v březnu 1939, znovuoobnovení Československa v roce 1945 či okupace armádami Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Tyto zásadní historické milníky měly vliv na podobu a změny československého politického systému, který se tak nemohl přirozeně vyvíjet. Tato skutečnost může posloužit jako vysvětlení, proč je politický systém z pohledu klasifikace tolik rozmanitý a složitý, neboť některé etapy nestačily

dosáhnout dostačujících parametrů a zachovaly si určitá specifika, což ztěžuje bezproblémovou interpretaci z pohledu teorií nedemokratických systémů.

Potvrdilo se i tvrzení z úvodu, že politický systém Československa 1938-1989 nemůžeme jednoduše dělit ani pomocí rozlišení zrovna působící hlavní ideologie vedoucí k totalitní podobě politického systému, v případě československého politického systému na období nacistické a komunistické totality. Jak bylo v samotné práci ukázáno, takovéto zjednodušení není v případě československého politického systému na místě, neboť v obdobích pod vlivem těchto ideologických proudů vykazoval československý politický systém určitá specifika a vývoj, a proto ho nelze takto značit. V případě politického systému Protektorátu Čechy a Morava šlo především o vnucení podoby politického systému z vnějšku, kdy se německý nacistický totalitní model nemohl v cizorodém prostředí zcela etablovat a obyvatelstvo Protektorátu se s ním nesžilo. Stejně tak ani pro německou okupační správu, vzhledem ke specifickému postavení Protektorátu spíše jako vazalského státu, nebyla žádoucí aplikace zcela stejného politického systému jako v nacistickém Německu. V případě politického systému v komunistickém období 1948-1989 je potřeba brát zřetel na specifika odlišující systém od ostatních států komunistického bloku, daná například předválečnou politickou tradicí, jako byla existence funkce prezidenta jako hlavy státu nebo možnost působení satelitních politických stran vycházející ze snahy o zachování zdánlivého politického pluralismu. Především však důvodem, proč nelze celé komunistické období shrnout pod termín totalitní politický systém, je délka jeho trvání, kdy se vyvíjel a jednotlivé charakteristiky nedemokratických režimů měnily své hodnoty.

V závěru své práce bych rád poznamenal, že jak už bylo také nastíněno výše, nelze uplatnit typologii teoretiků nedemokratických režimů beze zbytku. Záměrně jsem pracoval především s prací Juana J. Linze a jeho typologií, protože jeho charakteristika nedemokratických režimů, základní i potom samotné vnitřní dělení jednotlivých typů mi přišlo nejlépe vyhovující podmínkám

československého politického systému. I přesto však přetrvávají specifika, která představené teorie nedokáží pokrýt, a proto nadále zůstává prostor pro odlišné uchopení této problematiky, představení jiné klasifikace a celkové interpretace proměn politického systému Československa v období 1938-1989.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Arendtová, Hannah (1996). *Původ totalitarismu I – III* (Praha: Oikoymenh).

Aron, Raymond (1993). *Demokracie a totalitarismus* (Brno: Atlantis).

Balík, Stanislav – Hloušek, Vít – Holzer, Jan – Šedo, Jakub (2003). *Politický systém českých zemí 1848-1989* (Brno: Masarykova univerzita v Brně: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity).

Balík, Stanislav – Kubát, Michal (2004). *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů* (Praha: Dokořán).

Balík, Stanislav (2002). Tři roky svobody? Pretotalitní režim v Československu v letech 1945 – 1948. *Rexter*. 1. 11. 2011 (<http://www.rexter.cz/tri-roky-svobody-pretotalitni-rezim-v-ceskoslovensku-v-letech-1945-1948/2002/11/01/>, 7. 3. 2013).

Balík, Stanislav (2003). Totalitární a autoritativní režimy. In: Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír, *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* (Brno: Masarykova univerzita v Brně: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity), s. 259 – 284.

Cabada, Ladislav (2005). Český stranický systém v letech 1900 – 1989. In: Cabada, Ladislav – Šanc, David, *Český stranický systém ve 20. století* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 11 – 104.

Cabada, Ladislav (2007). Česká a slovenská politika v období druhé republiky a druhé světové války. In: Cabada, Ladislav – Vodička, Karel, *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál), s. 45 – 53.

Civín, Jan (2005). Československý komunistický režim v letech 1985 – 1989. *Středoevropské politické studie* 7 (2+3), s. 207 – 227, dostupné na: <http://www.cepsr.com/dwnld/civinl205.pdf>, 11. 3. 2013.

- Čermák, Vladimír (1992). *Otázka demokracie. 1. Demokracie a totalitarismus* (Praha: Academia).
- Dvořáková, Vladimíra – Kunc, Jiří (1994). *O přechodech k demokracii* (Praha: Sociologické nakladatelství).
- Gebhart, Jan – Kuklík, Jan (2004). *Druhá republika 1938-1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě* (Litomyšl: Paseka).
- Kaplan, Karel (1991a). *Československo v letech 1945-1948* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství).
- Kaplan, Karel (1991a). *Československo v letech 1948-1953* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství).
- Kaplan, Karel (1992). *Československo v letech 1953-1966* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství).
- Kaplan, Karel (1993). *Československo v letech 1967-1969* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství).
- Kocian, Jiří (2005). Politický systém v letech 1945 – 1948. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel, *Politické strany II 1938 – 2004* (Brno: Doplněk), s. 1125 – 1131.
- Linz, Juan J. – Stepan, Alfred (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation* (Baltimore: Johns Hopkins University Press).
- Linz, Juan J. (2000). *Totalitarian and authoritarian regimes. With a major new introduction* (London: Lynne Rienner Publisher).
- Maršálek, Pavel (2012). *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945* (Praha: Auditorium).
- Pehr, Michal (2011). *Zápas o nové Československo 1939 – 1946: válečné představy a poválečná realita* (Praha: Nakladatelství Lidových novin).

Pernes, Jiří (2008). Slučovací sjezd KSČ a ČSSD v červnu 1948. In: Balík, Stanislav – Fajmon, Hynek – Hloušková, Kateřina, *Dusivé objetí* (Brno: CDK), s. 162 – 172.

Rataj, Jan (1997). *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939* (Praha: Karolinum).

Říchová, Blanka (2000). *Přehled moderních politologických teorií* (Praha: Portál).

Sartori, Giovanni (1993). *Téoria demokracie* (Bratislava: ARCHA).

Sartori, Giovanni (2005). *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu* (Brno: CDK).

Skilling, Gordon H. (1955). Czechoslovakia: Government in Communist Hands. *The Journal of Politics* 17 (3), 424 – 447.

Ústavní zákon 100/1960 Sb. *Ústava Československé socialistické republiky*.

Vodička, Karel (2007). Politický systém komunistického Československa. In: Cabada, Ladislav – Vodička, Karel, *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál), s. 55 – 113.

Zinner, Paul E. (1951). Problems of Communist Rule in Czechoslovakia. *World Politics* 4 (1), s. 112 – 129.

8 RESUMÉ

The main topic of this thesis is the transformation of the political system in Czechoslovakia in 1938-1939 from the perspective of the theory of non-democratic regimes. During this period, the Czechoslovak political system went through a very dynamic development, which is characterized by an undemocratic nature. The period 1938-1939 is bordered on the one side by the Munich Agreement which resulted after twenty years in the failure of the democratic system in Czechoslovakia and in its shift towards undemocratic authoritarian arrangement and on the other side by the events in November, 1989, that marked the fall of the communist regime in Czechoslovakia and the return to a democratic political system. This era of more than fifty years incorporates several revolutionary and progressive changes which over the time modified features of the Czechoslovak political system. The aim of this work is to describe these changes, identify them and on the basis of knowledge divide the Czechoslovak political system into units corresponding to different theoretical models of non-democratic systems and thus prove that the political system in this period represented several different types of non-democratic regimes.

The thesis is divided into two main parts. In the first, theoretical part, the authors and their theories dealing with undemocratic regimes are introduced. The classification and the typology of non-democratic regimes are described so that it could be applied on the Czechoslovak political system in 1938-1989. In this regard, the crucial analysis and the one that is the most suitable for the Czechoslovak environment, is the analysis of Juan J. Linz. The second part of the thesis examines the characteristic features of the political system in Czechoslovakia and the specific periods are assigned to different models of non-democratic systems.

The results of this work have shown that in 1938-1989 the Czechoslovak political system had changed in many forms. When classifying these periods,

characteristics of a totalitarian, authoritarian and post-totalitarian regimes are identified and it is possible to distinguish another subtypes of main non-democratic models in the political system in Czechoslovakia.